

VAI APDROŠINĀŠANAS LĪGUMS UZTVERAMS PAR KOMERCDARĪJUMU: PASTĀVOŠĀS PRETRUNAS UN ATBILSTOŠAIS RISINĀJUMS

IS INSURANCE CONTRACT TO BE CONSIDERED AS A COMMERCIAL TRANSACTION: EXISTING DISCREPANCIES AND THE APPROPRIATE SOLUTION

Vadims Mantrovs, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras asociētais profesors

Summary

The article addresses the issue of whether insurance contracts can be considered as a commercial transaction within Latvian national law. Since the entry into force of Part D of the Commercial Act, which introduced the regulation of commercial transaction, covering both bilateral and unilateral commercial transaction based on the subjective concept of commercial law, i.e., a transaction is considered a commercial transaction if at least one of the parties to that transaction is a merchant. As a result, an insurance contract should always be considered a commercial contract (at least unilateral) since the insurer is a merchant. The author criticises such a view, considering that the regulation in commercial transactions applies to equal contract parties, which contradicts the conclusion of the insurance contract. The latter is always considered as unilateral, which is drafted by the insurer itself in its favour without the possibility in practice to influence the terms of the contract by the policyholder. Such an opinion is particularly supported by the fact that the reference to consumer protection law is relatively ineffective, as the most essential terms, such as insurable object and insured risks, including exceptions, fall outside the scope of unfair contract terms. At the same time, the current regulation of insurance law, which lacks modern approaches, is also not drafted considering insurance contract as commercial transaction. Therefore, the author of the article proposes that an insurance contract cannot be considered a commercial transaction under Latvian national law.

Atslēgvārdi: apdrošināšanas līgums, komercdarījums, tipveida līgums, ekonomiskā nevienlīdzība, darījuma vara

Keywords: insurance contract, commercial transaction, pre-formulated contract, economic inequality, bargaining power

Ievads

Apdrošināšanas līgums ir viens no savdabīgiem saistību tiesiskiem līgumiem, kura savdabīgums saistīts ar īpatnību kopumu, kas to nošķir no citiem, tostarp finanšu tiesībās regulētiem, līgumiem. Apdrošināšanas līgumiskajā attiecībā pastāv

ne vien ekonomiska nevienlīdzība starp līdzējiem (apdrošinātāju un apdrošinājumaņēmēju), bet arī acīmredzama nevienlīdzība zināšanās par apdrošināšanas līguma būtību un tā sastāvdaļām, jo sevišķi tādām būtiskām apdrošināšanas līguma sastāvdaļām kā apdrošināmais objekts un ar to saistītie izņēmumi, apdrošināmais risks un ar to saistītie izņēmumi un apdrošinājuma summa, jo sevišķi tās noteikšana. Vienlaikus apdrošināšanas līgums tiek slēgts kā tipveida līgums, esot par vienu no diviem iepriekš sastādīta līguma veidiem¹, kurā apdrošinājumaņēmējam parasti nav iespēju ietekmēt līguma saturu. Šo pieeju var raksturot ar angļu valodas izteicienu “take it or leave it” (latviešu val. – piekrti vai atsakies), ņemot vērā apdrošinātājam piemītošo darījuma varu (angļu val. – *bargaining power*) noteikt līguma saturu. No šāda viedokļa apdrošināšanas līgums kā vienošanās uztverama vien formāli, jo apdrošinājumaņēmējam praktiski nav iespēju ietekmēt līguma saturu. Tāpat apdrošināšanas līgumam raksturīgs pietiekami sarežģīts saturs, jo sevišķi no struktūras viedokļa, sastāvot no vispārīgiem un speciāliem noteikumiem (parasti kopumā pārdesmit lpp. apjomā). Turklāt tas ir aleators līgums, kurā apdrošinājumaņēmējs saistīts ar apdrošināšanas prēmijas samaksas pienākumu, nezinot to, vai iestāsies apdrošinātais risks un viņam būs izmaksājama apdrošināšanas atlīdzība.

Šo īpatnību kopums kopsakarā ar biežo apdrošināšanas līguma slēgšanu praksē ir par pamatu tam, ka apdrošināšanas līgums Latvijas līgumtiesībās tiek uztverts kā savdabīgs līgums un regulēts atsevišķi, pašlaik – Apdrošināšanas līguma likumā (turpmāk – ALL). Jāuzsver, ka ne jau specifiskais līguma raksturs ir būtisks, jo daudziem tipiska līguma veidiem raksturīgas specifiskās iezīmes, bet gan minēto īpatnību kopums, kas raksturo apdrošināšanas līguma savdabīgo raksturu.

Vienlaikus ar Komerclikuma D daļas stāšanos spēkā 2010. gada 1. janvārī spēkā stājās arī vispārīgais komercdarījumu regulējums (līdztekus sevišķā komercdarījuma veidu regulējumam), kas aptver gan vienaspusēju, gan divpusēju komercdarījumu atkarībā no tā, vai no līdzējiem komersants ir vien apdrošinātājs vai arī otrs līdzējs, t. i., apdrošinājumaņēmējs.

No iepriekš raksturoto apdrošināšanas līguma īpatnību viedokļa, no vienas puses, un komercdarījuma būtības, kas raksturota tālāk, no otras puses, rodas likumsakarīgs jautājums, vai apdrošināšanas līgums uztverams par komercdarījumu. Tāpēc raksta mērķis ir atbildēt uz šo jautājumu, pamatojot šo rindu autora iepriekš pausto atziņu, ka apdrošināšanas līgums savu īpatnību dēļ nebūtu uzskatāms par komercdarījumu.² Jāatzīmē, ka šim jautājumam nav iepriekš pievērsta uzmanība komerc tiesību regulējumā, acīmredzot vadoties no atziņas, ka apdrošināšanas līgums ir komercdarījums.³ Vienlaikus apdrošināšanas tiesību literatūrā šis jautājums ir ticis vērtēts. Iepriekš šo rindu autors konsekventi paudis viedokli, ka apdrošināšanas līgums nav uztverams par komercdarījumu.⁴ Šim viedoklim pievērsta uzmanība tiesību literatūrā, paužot

¹ Otrs veids ir individuāli sastādīts līgums konkrētai līgumiskai attiecībai, kas netiek piemērots apdrošināšanas līgumiskajā attiecībā.

² Mantrovs V. Apdrošināšanas tiesības. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 154. lpp.

³ Balodis K. Jaunais komercdarījumu regulējums un tā piemērošana. Jurista Vārds, 26.05.2009., Nr. 21.

⁴ Augstākās tiesas Civillietu departamenta prakse sauszemes transportlīdzekļu vadītāju civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas (OCTA) lietās: Tiesu prakses apkopojums. Pēc Augstākās tiesas pasūtījuma sastādījis V. Mantrovs. Rīga, 2015, 9.–10. lpp. Pieejams: https://www.at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2015/OCTA%20tiesu%20prakses%20apkopojums_21-07-2016.docx [aplūkots 31.03.2025.]; Mantrovs V. 2018, 154.–155. lpp.;

tā kritiku, kas pamatojas uz atziņu, ka apdrošināšanas līgums ir komercdarījums.⁵ Citās apdrošināšanas tiesību publikācijās arī ticis norādīts uz apdrošināšanas līgumu kā komercdarījumu, uz kuru attiecas komercdarījumu regulējums.⁶

1. Apdrošināšanas līguma un komercdarījuma būtības savstarpējs raksturojums

Ņemot vērā to, ka jebkurā gadījumā apdrošinātājs ir komersants⁷, no vispārīgā komercdarījumu regulējuma viedokļa varētu rasties iespaids, ka apdrošināšanas līgums var būt vienpusējs vai divpusējs, raugoties no tā, vai apdrošinājuma ņēmējs ir komersants.⁸

Ja apdrošināšanas līgumu uztvertu kā komercdarījumu, būtu nepieciešams atzīt, ka šāds līgums noslēgts starp ekonomiski vienlīdzīgiem tiesību subjektiem; šāda līguma mērķis atbilstu komercdarījuma regulējuma būtībai vienkāršot, atvieglot un paātrināt civiltiesisko apgrozību; nepastāvētu nepieciešamība paredzēt sevišķu aizsardzību kādam no līdzējiem. Šāds apsvērums pamatojas uz komerc tiesību regulējuma būtību, atbilstoši kurai komerc tiesību regulējumam kopumā raksturīgs vienkāršums, operativitāte un paaugstināta uzticības aizsardzības, publicitātes un atbildības pakāpe, bet līdzējiem nav nepieciešama speciāla aizsardzība.⁹ Šāda atziņa bijusi arī komercdarījumu regulējuma izstrādes pamatā, kā tieši norādīts Komerclikuma D daļas pieņemšanas pamatojumā likumprojekta anotācijā.¹⁰ Kā šajā saistībā norādīts tiesību literatūrā par komercdarījumu regulējuma pieņemšanu, “[j]auno Komerclikuma normu [t. i., komercdarījuma regulējuma – V. M.] mērķis ir veicināt komerc tiesisko apgrozību, nodrošinot vienkāršību un ātrumu komercdarījumu noslēgšanā un izpildē”, bet līdzējiem komercdarījumā nav nepieciešama sevišķa aizsardzība.¹¹ Līdzīga atziņa pausta Latvijas tiesu praksē, norādot uz to, ka komercdarījumu vispārīgais noteikumu mērķis ir “sekmēt tiesisko noteiktību un ātrumu komerc tiesiskajā apgrozībā, kā arī komerc tiesību principiem, īpaši privāttiesiskās apgrozības paātrināšanas principam (komersantam operatīvi jāreaģē uz apstākļu izmaiņām, proti, prasījumi savu tiesību aizsardzībai jāiesniedz pietiekami ātri)”.¹²

Mantrovs V. Apdrošināšanas līguma regulējums laika griežos: prof. Bunes kodifikācija un mūsdienas. Grām.: Likumdošana un tās rezultāts Latvijā: pagātnes mācības, mūsdienu tendences, problēmas un risinājumi. Latvijas Universitātes 82. starptautiskās zinātniskās konferences tiesību zinātnes rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2024, 49. lpp.

⁵ Alfejeva J. Noilguma noteikšanas problemātika apdrošināšanas attiecībās. RSU Elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls “Socrates”, 2017, Nr. 1, 66. lpp.

⁶ Rone D. Apdrošināšanas līgums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2023, 26. lpp.

⁷ Apdrošināšanas un pārāpdrošināšanas likuma 1. panta pirmās daļas 9. punkts kopsakarā ar tajā norādīto apdrošinātāja veidu leģāledefinīcijām, kuras ietvertas šajā daļā.

⁸ Komerclikuma 389. pants. Sk.: Balodis K. 2009.

⁹ Lošmanis A. Par topošo Latvijas komerc tiesību aktuālajiem mezglu punktiem. Jurista Vārds, 27.05.1999., Nr. 20.

¹⁰ Likumprojekta “Grozījumi Komerclikumā” anotācija. Pieejama: <https://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/CA622B7AA26209CC225736B004CDA92?OpenDocument> [aplūkots 31.03.2025.]

¹¹ Sk.: Balodis K. 2009.

¹² Senāta 10.04.2019. spriedums lietā Nr. SKC-69/2019 [ECLI:LV:AT:2019:0410.C40094116.2.S]. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/380192.pdf> [aplūkots 31.03.2025.]

No šāda viedokļa, apdrošināšanas līgumu atzīstot par komercdarījumu, rodas pretruna ar iepriekš raksturoto apdrošināšanas līguma savdabīgo raksturu, jo sevišķi atziņu, ka apdrošināšanas līguma slēgšanā pastāv acīmredzama ekonomiska nevienlīdzība līdzēju starpā un praktiska neiespējamība ietekmēt apdrošināšanas līguma saturu.

Vienlaikus jāatzīmē, ka apdrošināšanas līguma regulējums (likums "Par apdrošināšanas līgumu" (turpmāk – LPAL), ALL) nav veidots tā, ka apdrošināšanas līgums uztverams kā tipisks komercdarījums un likumā ietvertu apdrošināšanas līguma regulējumu uztvertu kā tādu, kuru varētu pārcelt uz Komerclikuma D daļu kā vienu no sevišķa komercdarījuma veidiem līdztekus komerciālam pirkumam, komerciālai komisijai utt. Tā ALL normas pēc būtības pamatojas uz iepriekšējā likuma – LPAL – normām, kuras izstrādātas vēl pirms komercdarījumu daļas izstrādāšanas, neuztverot apdrošināšanas līgumu kā komercdarījumu.¹³ Tāpat ALL normu izstrādē likumdevējs nav vadījies no tā, ka apdrošināšanas līgums uztverams par komercdarījumu. Pamatojums šādam secinājumam ir tajā, ka ALL normas nav veidotas tā, ka apdrošināšanas līgums uztverams par sevišķo komercdarījumu, kas Komerclikuma kā kodifikācijas nepilnības dēļ atsevišķi regulēts atsevišķā likumā, kā tas ir Vācijā (kuras komerc tiesību regulējums, tostarp komercdarījumu, kalpoja par komerc tiesību regulējuma paraugu Latvijā¹⁴), kurā apdrošināšanas līgumam kā komercdarījumam piemērojamas vispārīgās komercdarījuma normas, kuras ietvertas Vācijas Komerclikumā.¹⁶

Taisnības labad jāpiezīmē, ka likumdevējs šajā jautājumā nav ieturējis konsekventu pieeju. Tā, neskatoties uz minētiem apsvērumiem, likumprojekta anotācijā vienā atsevišķā aspektā ir ticis norādīts uz apdrošināšanas līgumu kā komercdarījumu:

"ar likumprojekta 41. pantu grozīts spēkā esošais regulējums attiecībā uz prasības noilguma termiņiem, vienādojot šos termiņus un nosakot, ka no apdrošināšanas līguma izrietošie prasījumi noilgst trīs gadu laikā, jo līdz šim noteiktie atšķirīgie noilguma termiņi radīja nesekmīgas normas piemērošanu. [...] Nosakot noilgumu no apdrošināšanas līguma izrietošiem prasījumiem, ir jāņem vērā praktiskie piemērošanas aspekti, proti: 1) Komerclikuma 406. pantā noteiktais, ka no komercdarījuma izrietošie prasījumi noilgst triju gadu laikā. Jo vairāk tādēļ, ka apdrošināšanas līgums **pilnībā atbilst** [pievienots izcēlums – V. M.] 388. pantā noteiktajam komercdarījuma jēdzienam (apdrošināšana ir viens no komercdarbības veidiem). Un, tā kā Komerclikums ir speciālais likums attiecībā pret Civillikumu, tad komercdarījumos būtu tāpat jāpiemēro Komerclikumā, nevis Civillikumā noteiktais noilgums, ko šobrīd tiesas diemžēl dažreiz izprot nepareizi."¹⁷

¹³ Sk. plašāk: Mantrovs V. Apdrošināšanas līguma likums un 33 izmaiņas vispārīgajā apdrošināšanas līguma regulējumā. Grām.: Satversmē nostiprināto vērtību aizsardzība: dažādu tiesību nozaru perspektīva. Latvijas Universitātes 77. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 229.–242. lpp.

¹⁴ Likumprojekta "Grozījumi Komerclikumā" anotācija.

¹⁵ Köndgen J., Borges G. Commercial Law. In: Zekoll J., Wagner G. (eds). Introduction to German law. Wolters Kluwer, 2019, pp. 135–136.

¹⁶ Bühren H. von. Versicherungsvertragsrecht. In: Höra K. (Hg.). Münchener Anwaltshandbuch Versicherungsrecht. 3., überarbeitet und erweiterte Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2013, S. 11.

¹⁷ Likumprojekta "Apdrošināšanas līguma likums" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/37F3A7345F752410C22581FA002D-1BA9?OpenDocument> [aplūkots 31.03.2025.]

Kā redzams no citētā fragmentā izceltā formulējuma “pilnībā atbilst”, likumprojekta autori nav bijuši visai pārliecināti par šī apsvēruma pareizību, jo termins “pilnībā” liecina par to, ka pastāvējušas šaubas, vai apdrošināšanas līgums uztverams kā komercdarījums. Neskatoties uz to, ka šajā fragmentā norādīts uz to, ka apdrošināšanas līgums atbilst komercdarījuma jēdzienam, Latvijas likumdevējs pretrunā ar šo pieeju regulēja noilguma termiņu ALL tādā pašā ilgumā, kā regulē Komerclikuma 406. pants, proti, trīs gadi (ALL 39. panta pirmā daļa). Rodas jautājums, kādēļ ALL ietvertā regulējumā bija jānosaka tikpat ilgs noilguma termiņš, ja to jau regulē minētais Komerclikuma pants, pamatojoties uz apsvērumu, ka apdrošināšanas līgums uztverams par komercdarījumu. Līdz ar to no citētā fragmenta var patiesībā izdarīt pavisam citu secinājumu, kā likumdevējs uztver apdrošināšanas līgumu, nekā tas atspoguļots likumprojekta anotācijā: kaut formāli likumprojekta autori norādīja uz apdrošināšanas līgumu kā komercdarījumu, tomēr vienlaikus to regulēja tā, ka tas nebūtu par tādu uztverams. Jāuzsver, ka apdrošināšanas līguma kā tipiska komercdarījuma gadījumā tā regulējums atsevišķā likumā uztverams kā papildinājums Komerclikumā ietvertiem sevišķā komercdarījuma veidiem, uz kuriem attiecas Komerclikuma 406. pantā paredzētais noilguma termiņš (ja nav paredzēti atšķirīgi termiņa garumi). Tieši šo Komerclikumā regulēto sevišķo komercdarījumu gadījumā nekāda trīs gadu noilguma termiņa atkārtošana nav paredzēta, kas ir atšķirīgi no apdrošināšanas līguma situācijas.

Vienlaikus jāatzīmē, ka Senāta Civillietu departaments nevienā no spriedumiem apdrošināšanas tiesību jomā, kuri pieejami Senāta tīmekļvietnē, nav norādījis, ka apdrošināšanas līgums ir komercdarījums vai būtu piemērojais Komerclikuma D daļas normas attiecībā uz apdrošināšanas līgumu.¹⁸ Šāda pieeja apstiprina iepriekš pausto atziņu, ka apdrošināšanas līguma regulējums nav veidots tā, ka apdrošināšanas līgums uztverams par komercdarījumu, ko šādi pēc būtības ir uztvēris arī Senāts.

Taisnības labad jānorāda, ka Senāta prakse (līdzīgi kā iepriekš aplūkotā likumdevēja pieeja) šajā jautājumā nav bijusi konsekventa. Tā Senāts lietā Nr. SKC-220/2023 atstāja apelācijas instances tiesas spriedumu negrozītu, jo konstatēja, ka nav acīmredzama pamata uzskatīt, ka pārsūdzētajā spriedumā ietvertais lietas iznākums ir nepareizs.¹⁹ Apelācijas instances tiesa savukārt spriedumu pamatoja ar secinājumu, ka apdrošināšanas gadījums iestājās 2012. gada 19. martā, bet prasība celta tikai 2021. gada 18. jūnijā, tādēļ “iestāties Komerclikuma 406. pantā noteiktais noilgums un prasība ir noraidāma, nevērtējot to pēc būtības”²⁰. Senāts savukārt nedeva šim apstāklim savu vērtējumu un nolēmumā neietvēra atsauci uz Komerclikuma normu piemērošanu. Tāpat senatoru atsevišķajās domās citā lietā norādīts, ka apdrošināšanas līgums uztverams par komercdarījumu (kaut šajā lietā apdrošināšanas līgums ticis noslēgts pirms Komerclikuma D daļas spēkā stāšanās un nemaz par tādu nevarēja

¹⁸ Latvijas Republikas Augstākā tiesa (Senāts). Tiesu prakse, Judikatūras nolēmumu arhīvs, Civillietu departaments, Klasifikators pēc lietu kategorijām, Apdrošināšanas tiesības. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/apdrosinasanas-tiesibas> [aplūkots 31.03.2025.]

¹⁹ Senāta rīcības sēdes 04.04.2023. lēmums lietā Nr. SKC-220/2023 (C30578921). Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/503235.pdf> [aplūkots 31.03.2025.]

²⁰ Rīgas apgabaltiesas 21.09.2022. spriedums lietā Nr. C30578921, 12.3.apakšpunkts (kasācijas tiesvedības ierosināšana atteikta). Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/503107.pdf> [aplūkots 31.03.2025.]

tikt uzskatīts atbilstoši Civillikuma 3. pantam)²¹, taču pašā spriedumā uz to nav ticis norādīts.²²

Saistībā ar likumdevēja patieso attieksmi pret apdrošināšanas līgumu, to neuztverot par komercdarījumu, ilustrē arī sākotnējais Komerclikuma projekta teksts, kurā vispārīgais komercdarījuma regulējums netika attiecināts uz apdrošināšanas līgumu. Tā šī projekta 469. panta otrā daļa paredzēja vienkopusēja komercdarījuma jēdzienu, nosakot līdzīgu regulējumu, kāds pašlaik ietverts Komerclikuma 389. pantā:

[d]arījums ir komercdarījums arī tad, ja tikai viens tā dalībnieks ir komersants. Šādā gadījumā noteikumi par komercdarījumiem piemērojami attiecībā uz abām pusēm, izņemot gadījumus, kad patērētāju tiesības aizsargājošo vai citu likumu speciālās normas izslēdz šādu iespēju.²³

Taču 483. panta (Vispārīgo jautājumu attiecināmība) pirmā daļa paredzēja, ka gan šis, gan pārējie vispārīgie komercdarījuma regulējuma noteikumi uz apdrošināšanas līgumu neattiecas:

[š]ā likuma 469., 470., 471., 472., 473., 474., 475., 476., 477., 478., 479., 480., 481. un 482. pantā ietvertie vispārīgie jautājumi attiecas uz komercdarījumiem, kas nav regulēti šajā likumā (pārvaldījums, franšīze, būvniecība, noma u. c.), izņemot biržu, banku un apdrošināšanas darījumus.²⁴

Jāņem vērā, ka nav publiski pieejams skaidrojums šai normai un tieši minētajiem apsvērumiem tās nepieciešamībai. Var vien norādīt uz to, ka Komerclikuma projekta autoru grupas vadītājs Aigars Strupišs, raksturojot komercdarījumu regulējumu, vien vispārīgi to raksturoja bez minētās normas pieminēšanas.²⁵

2. Apdrošinājumaņēmēja un apdrošinātā tiesību subjekta²⁶ aizsardzības veidi

Tradicionāli apdrošinājumaņēmēja un apdrošinātā tiesību subjekta aizsardzības veidi apdrošināšanas līgumā saistīti ar diviem regulējuma veidiem: pašu apdrošināšanas līguma regulējumu, kuram būtu jānodrošina tiesību un pienākumu līdzsvars apdrošināšanas līgumiskajā attiecībā, un patērētāju aizsardzības tiesību regulējumu, ja patērētājs ir apdrošinājumaņēmējs vai līdzējs, kurš pievienojies līgumam. Katrs no šiem aspektiem tālāk aplūkots atsevišķi.

²¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta tiesnešu Andas Vītolas, Aigara Strupiša, Ļubovas Kušnires, Valerijana Jonikāna, Vandas Cirules, Aivara Keiša 2014. gada 2. decembra atsevišķās domas lietā Nr. SKC-33. Pieejamas: <https://at.gov.lv/downloadlawfile/2947> [aplūkotas 31.03.2025.]

²² Senāta 08.10.2014. spriedums lietā Nr. SKC-33/2014. Pieejams: <https://at.gov.lv/downloadlawfile/2947> [aplūkots 31.03.2025.]

²³ Likumprojekts "Komerclikums". Pieejams: https://www.saeima.lv/L_Saeima7/reg.likprj.htm [aplūkots 31.03.2025.]

²⁴ Turpat.

²⁵ Komerclikums. Latvijas Vēstnesis, 20.05.1999., Nr. 163/166.

²⁶ Šis subjekts ir šo rindu autora izvēlēts termins. Ar to saprotams tas, kurš var izvirzīt apdrošināšanas atlīdzības izmaksas prasījumu pret apdrošinātāju, proti, apdrošinātais vai labuma guvējs īpašuma apdrošināšanā, apdrošinātais vai cietušais CTA apdrošināšanā un labuma guvējs personu apdrošināšanā.

2.1. Apdrošināšanas līguma regulējums

Apdrošināšanas līguma regulējums (pat ja pieņemtu, ka tas uztverams kā viensusējs vai divpusējs tipisks komercdarījums) vērsts uz iesaistīto subjektu tiesību un pienākumu līdzsvara nodrošināšanu un sevišķa apdrošinājuma ņēmēja vai apdrošinātā tiesību subjekta aizsardzību. Taču neviens no šiem mērķiem Latvijā nav sasniegts apdrošināšanas līguma regulējuma trūkumu dēļ. Ciktāl runa par ALL, šim likumam raksturīgs mūsdienīgu pieeju trūkums, tostarp šādi būtiski trūkumi:

- nav ieviests anketas princips sākotnējās informācijas sniegšanā par apdrošināmo objektu (pretēji Vācijai un abām pārējām Baltijas valstīm);
- “visu vai neko” pieejas izmantošana saistībā ar apdrošināšanas atlīdzības izmaksu, kas neatbilst mūsdienu pieejai (piemēram, Vācijā tās modernizētā Apdrošināšanas līguma likumā (VVG 2008) šāda pieeja vairs nav izmantota, kā tas notiek arī citās Eiropas valstīs)²⁷;
- nav mūsdienīga apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatu regulējuma;
- pretrunīga pieeja kompensācijas principa attiecināšanā uz personu apdrošināšanu kopumā, tostarp dzīvības un nelaimes gadījumu apdrošināšanu, kurā var darboties vien summu apdrošinājums, bet ne kompensācijas princips;
- tiešās prasības pārlieku šaurais raksturs CTA apdrošināšanā, kas neatbilst pat Vācijas regulējumam, kurā ir krietni plašāks tiešās prasības gadījumu skaits²⁸ (salīdzinājumam Lietuvā tiešā prasība iespējama visos civiltiesiskās atbildības apdrošināšanas veidos²⁹, bet Igaunijā – obligātajā apdrošināšanā³⁰);
- nav regulēti specifiskie apdrošināšanas veidi (izņemot atsevišķas fragmentāras norādes uz tiem ALL ietvertā regulējumā), kas ir atšķirīgi no citām Eiropas valstīm, tostarp Vācijas³¹.

Salīdzinājumam citu valstu prakse tieši rada apdrošināšanas līguma regulējumu apdrošinājuma ņēmēja un apdrošinātās personas aizsardzībai, tostarp Vācijas modernizētajam Apdrošināšanas līguma likumam (VVG 2008)³², kas jau pieminēts iepriekš.

²⁷ Bühren H. von. 2013, S. 11.

²⁸ Vācijas Apdrošināšanas līguma likuma 115. pants.

²⁹ Lietuvas Republikas Apdrošināšanas likuma 111. pants. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/a9f083803c7911e68f278e2f1841c088?jfwid=rivwzvpvg> [aplūkots 31.03.2025.]

³⁰ Igaunijas Saistību tiesību likuma 521. panta pirmā daļa. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506112013011/consolide> [aplūkots 31.03.2025.] Sk. pl.: Luik O.-J., Lahe J. Granting Direct Claim Rights in Voluntary Liability Insurance to the Aggrieved Person in Estonian Insurance Practice: Via Insurance Contract Vs Claim Assignment, in: Revisiting the Limits of Freedom While Living Under Threat. II. Collection of research papers in conjunction with the 9th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia. 9–10 November 2023. Riga: University of Latvia Press, 2024, pp. 196–206. Pieejams: <https://www.apgads.lu.lv/izdevumi/brivpieejas-izdevumi/konferencu-krajumi/limits-of-freedom-while-living-under-threat-ii/fiscflul9217/> [aplūkots 31.03.2025.]

³¹ Vācijas Apdrošināšanas līguma likuma 100. pants un tālākie.

³² Bühren H. von. 2013, S. 11.

2.2. Patērētāju aizsardzības tiesības

Komerclikuma D daļas risinājums apdrošinājuma ņēmēja vai cita līdzēja³³ kā patērētāja aizsardzībai pamatojas uz to, ka vienpusēja komercdarījuma gadījumā komercdarījumu regulējumu ierobežo patērētāju aizsardzības tiesību normas. Šis noteikums ietverts Komerclikuma 389. pantā (Komercdarījums, kurā viena puse ir komersants), saskaņā ar kuru, ja darījums ir komercdarījums tikai vienam no darījuma dalībniekiem, šā likuma noteikumi par komercdarījumiem ir vienlīdz piemērojami arī pārējiem darījuma dalībniekiem, ciktāl normatīvajos aktos patērētāju tiesību aizsardzības jomā vai citos likumos nav noteikts citādi. Šajā saistībā profesors Kaspars Balodis paudis viedokli, ka “[n]e velti KCL 389. pantā ir minēti normatīvie akti patērētāju tiesību aizsardzības jomā. Patērētāju kā saimnieciski vājāku subjektu īpaši aizsargā patērētāju aizsardzības tiesību normas. Patērētāja tiesiskais stāvoklis darījumos ar komersantu tiktu nepieļaujami pasliktināts, ja patērētājam piemērotu komercdarījumus regulējošās normas”³⁴.

Tomēr šī norma patērētāja tiesību aizsardzībai savu mērķi nemaz nevar sasniegt. No līguma saturiskā viedokļa galvenā patērētāju aizsardzības tiesību forma šajā gadījumā būtu iepriekš sastādīta līguma regulējums.³⁵ Tomēr jāņem vērā, ka šādu līgumu gadījumā no netaisnīguma testa piemērošanas viedokļa izslēgti tādi līguma noteikumi, kas attiecas uz līguma objektu un maksu, proti, “līguma galvenā priekšmeta definīciju, ne arī ar cenas un atlīdzības atbilstīgumu pakalpojumiem vai precēm, kas par to saņemtas, ciktāl šie noteikumi ir vienkāršā, skaidri saprotamā valodā: caurspīdīguma prasība”³⁶. Apdrošināšanas līgumā tie būtu apdrošināmais objekts kopsakarā ar izņēmumiem un apdrošināmie riski kopsakarā ar izņēmumiem.³⁷ Tas nozīmē, ka galvenie noteikumi apdrošināšanas līgumā netiek pakļauti netaisnīguma vērtējumam, ja tie būtu uzrakstīti vienkāršā un saprotamā valodā. Caurspīdīguma kritēriju, kas ir vienkāršības un saprotamības ģenerālklaudzulas pamatā, varētu izpildīt samērā vienkārši, proti, ja apdrošinātājs izsniegtu apdrošinājuma ņēmējam apdrošināšanas līguma noteikumus un apdrošināšanas līguma noteikumi būtu uzrakstīti tā, ka patērētājs spētu saprast šo noteikumu tiesiskās sekas, kas parasti tiek praksē izpildīts.³⁸ Tā rezultātā atruna Komerclikuma 389. pantā par patērētāju aizsardzības tiesību normu piemērošanu attiecībā uz apdrošināšanas līgumu kā vienpusēju komercdarījumu patērētāja tiesisko stāvokli pēc būtības neuzlabos.

³³ Tas pastāv gadījumā, ja apdrošināšanas līgums noslēgts patērētāja labā, teiksim, grupas apdrošināšanas līgums un patērētājs tam pievienojas, ko *expressis verbis* pieļauj Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 7. panta pirmā daļa (sk. plašāk.: Mantrovs V. Grupas apdrošināšanas līgums un tā regulējums Latvijā. Jurista Vārds, 10.12.2024., Nr. 50).

³⁴ Balodis K. 2009. Jāatzīmē, ka Komerclikuma grozījumu likumprojekta anotācijā nav norādīts skaidrojums par šo normu.

³⁵ Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 6. pants kopsakarā ar 5. pantu.

³⁶ Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 6. panta 2.² daļa kopsakarā ar Netaisnīgu līguma noteikumu direktīvas 4. panta otro daļu.

³⁷ Sk. arī ALL 8. panta sesto daļu (ar atrunu, ka Latvijas likumdevējs ir pēc būtības definējis autonomo terminu, kas ietverts direktīvā).

³⁸ Sk. EST 20.04.2023. spriedumu lietā C-263/22 “Ocidental – Companhia Portuguesa de Seguros de Vida SA v LP”. Plašāk par šo spriedumu: Mantrov V. Consumer Being a Party to the Group Insurance Contract is Not Just a Silent Observer: The CJEU’s Clarification in Ocidental. European Journal of Risk Regulation, 2024, Vol. 15 (4), pp. 1062–1068.

Tas, protams, nenozīmē, ka pārējie apdrošināšanas līguma noteikumi nevar tikt vērtēti no netaisnīguma viedokļa, kā tas jau ticis darīts arī Senāta praksē attiecībā uz trešo personu prasījumu pieteikšanas termiņu CTA apdrošināšanas līgumā,³⁹ taču šo noteikumu nozīme ir pakārtota, salīdzinot ar tiem, kuri attiecas uz apdrošināmo objektu un apdrošināmo risku.

Jāņem arī vērā, ka Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 6. pantā kopsakarā ar 5. pantu ietvertais iepriekš sastādīta līguma regulējums attiecas vien uz patērētāju B2C civiltiesisko attiecību modeli un nav paplašināts uz nepatērētāju.⁴⁰ Līdz ar to Komerclikuma 389. pantā norādītais noteikums attiecas tikai uz līgumiem, kuros apdrošinājumaņēmējs vai līdzējs ir patērētājs. Tas nozīmē, ka komercdarījumu regulējums bez izņēmumiem attiektos arī uz situācijām, kad apdrošinājumaņēmējs būtu individuālais komersants, mazā vai vidējā (pēc apgrozījuma) komercsabiedrība, biedrība, kooperatīvā sabiedrība u. tml., kas būtu salīdzināmos apstākļos ar patērētāju apdrošināšanas līguma noslēgšanā, taču to gadījumā vispār nepastāvētu nekāda speciāla aizsardzība no iepriekš sastādīta līguma noteikumu viedokļa.

3. Atbilstoša risinājuma meklējumā

Kā redzams no iepriekšējā nodaļā veiktās analīzes par apdrošināšanas līguma un komercdarījuma būtību, apdrošināšanas līgumu nevar uztvert par komercdarījumu tā savdabīguma dēļ, kāds arī bija Latvijas likumdevēja nolūks apdrošināšanas līguma regulējuma pieņemšanā, ko apliecina arī esošā Senāta prakse. Kaut taisnības labad jāatkārto, ka likumdevēja un tiesu prakses pieeja šajā jautājumā nav bijusi nekonsekventa, kas var radīt maldinošu iespaidu un kalpot par pamatu arī citādam viedoklim. Izņēmums no iepriekš raksturotās situācijas, kad apdrošināšanas līgums nebūtu uztverams par komercdarījumu, pastāvētu tad, kad ekonomiska nevienlīdzība apdrošināšanas līguma slēgšanā nepastāvētu, kas ir pārapdrošināšanas līguma gadījums, taču tas ir ārpus šī raksta ietvariem.

Šādā situācijā likumdevējam būtu jāizdara tiesībspolitiska izvēle par labu noteiktam risinājumam saistībā ar apdrošināšanas līguma uztveršanu par komercdarījumu, kas būtu atspoguļojama apdrošināšanas līguma regulējuma pilnveidē. Šādi risinājumi iespējami divi.

Viens risinājums būtu uztvert apdrošināšanas līgumu par tipisku (t. i., likumā regulētu) komercdarījumu. Šāda risinājuma gadījumā izšķirošais jautājums būtu nevis par to, kuras normas no vispārīgā komercdarījumu regulējuma var tikt piemērotas apdrošināšanas līgumam, bet gan par pieeju, kāda izmantojama no apdrošināšanas līguma izrietošo strīdu izskatīšanā, tostarp apdrošināšanas līguma regulējuma un līgumā ietverto noteikumu piemērošanā. Atbilstoši šai pieejai apdrošinātājs un apdrošinājumaņēmējs vai apdrošinātais tiesību subjekts būtu uztverams kā ekonomiski vienlīdzīgi tiesību subjekti, kas nonāktu pilnīgā pretrunā ar to situāciju, kādā tiek slēgts apdrošināšanas līgums, un kas raksturots raksta sākumā. Vienlaikus šāds risinājums radītu grūtu teorētiska un praktiska rakstura problēmjautājumu attiecībā

³⁹ Senāta Civillietu departamenta 23.03.2023. spriedums lietā Nr. SKC-106/2023. Pieejams: <https://at.gov.lv/downloadlawfile/9014> [aplūkots 31.03.2025.]

⁴⁰ Patērētāju tiesību aizsardzības likuma 4.¹ panta pirmā daļa.

uz patērētāju: no vienas puses, apdrošināšanas līgums tiktu uztverts par komercdarījumu, kas pastāv starp ekonomiski vienlīdzīgiem tiesību subjektiem, bet, no otras puses, būtu jāpiemēro patērētāju aizsardzības tiesību regulējums, kas pamatots uz pavisam pretēju atziņu, kas nostiprināta EST un Senāta praksē: starp pārdevēju vai pakalpojuma sniedzēju un patērētāju pastāv ekonomiskā nevienlīdzība, un patērētājs ir ekonomiski vājāks līdzējs, kuram nepieciešama sevišķa aizsardzība. Cits ne mazāk grūts jautājums būtu par to, kuras normas no vispārīgā komercdarījumu regulējuma būtu piemērojamas apdrošināšanas līgumam. Acīmredzami atbilde uz šo jautājumu būtu tāda, ka no vispārīgā komercdarījuma regulējuma parasti nebūtu iespējams piemērot nevienu normu saistībā ar apdrošināšanas līgumu (izņemot pirmos divus pantus par komercdarījuma jēdzienu),⁴¹ tostarp nevarētu piemērot arī Komerclikuma 406. pantā ietverto noilguma termiņu, jo tas ir regulēts pašā ALL.⁴²

Cits risinājums, ko atbalsta šo rindu autors un kura gadījumā nepastāvētu iepriekšējā rindkopā raksturotie problēmjautājumi, būtu neuztvert apdrošināšanas līgumu par komercdarījumu, jo tā savdabīgo īpatnību dēļ to nevar uzskatīt par komercdarījumu atbilstoši Komerclikuma 388. pantam, kas saskan ar iepriekš raksturoto likumdevēja pieeju apdrošināšanas līguma regulējuma pieņemšanā.

Kopsavilkums

1. Raksts aplūko apdrošināšanas līgumu no komercdarījuma statusa viedokļa, sniedzot kritisku vērtējumu tam, vai apdrošināšanas līgums uztverams par komercdarījumu.
2. Rakstā secināts, ka ALL regulējums nav veidots tā, ka apdrošināšanas līgums uztverams par komercdarījumu. Neskatoties uz likumdevēja un tiesu prakses nekonsekvento pieeju šajā jautājumā, būtu tomēr pamats uzskatīt, ka apdrošināšanas līgums nav uztverams par komercdarījumu tā savdabīgo īpatnību dēļ, līdz ar to likumdevēja nolūks, neskatoties uz iepriekš raksturoto nekonsekvento pieeju, nevarēja būt tāds, ka apdrošināšanas līgums būtu uztverams par komercdarījumu.
3. Likumdevējam būtu divas iespējas, kā varētu tālāk šo jautājumu regulēt: uztvert apdrošināšanas līgumu kā komercdarījumu, taču tādā gadījumā būtu jāstiprina patērētāju aizsardzības tiesību regulējums iepriekš sastādīta līguma regulējumā, attiecinot netaisnīguma testu uz apdrošināmo objektu un risku un to kopumā arī uz nepatērētāju, un ieviest apdrošināšanas līguma regulējumā atbilstošu aizsardzību apdrošinājuma ņēmējam un apdrošinātajam tiesību subjektam. Vienlaikus šis risinājums būtu saistīts ar būtisku problēmjautājumu esamību. Otrs risinājums būtu neuztvert apdrošināšanas līgumu par komercdarījumu, jo tā savdabīgo īpatnību dēļ to nevar uzskatīt par komercdarījumu atbilstoši Komerclikuma 388. pantam. Tieši otrais risinājums ir tas, kurš visvairāk atbilstu apdrošināšanas līguma būtībai un kurš ir arī šo rindu autora priekšlikums likumdevējam.

⁴¹ Līdzīga situācija pastāv arī Vācijā, kurā no Komerclikuma regulējuma apdrošināšanas līgumam var piemērot vien dažas normas (sk. Bühren H. von. 2013, S. 11).

⁴² ALL 39. panta pirmā daļa.